

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА**

«ПОГОДЖЕНО»

Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи
_____ О.Б. Жильцов
«__»_____ 2020 р.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Вчена рада Факультету права та
міжнародних відносин
Вчений секретар
_____ І.В. Шкарбан
Протокол № _____ від «__»_____ 2020 р.

ПРОГРАМА

комплексного екзамену з фундаментальних юридичних дисциплін

Освітній рівень

перший (бакалаврський)

Галузь знань

08 Право

Спеціальність

081 Право

Розглянуто і затверджено
на засіданні кафедри публічного та
приватного права
Протокол № 12 від 24.04.2020 р.
Завідувач кафедри
доктор юридичних наук, доцент
_____ Л.В. Орел

Київ 2020

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Комплексний екзамен з фундаментальних юридичних дисциплін призначений для перевірки теоретичних і практичних знань випускників Київського університету імені Бориса Грінченка з дисциплін навчального плану спеціальності 081 Право та має на меті встановлення екзаменаційною комісією фактичної відповідності рівня освітньої підготовки вимогам освітньої характеристики бакалавра.

При розробці Програми комплексного екзамену з фундаментальних юридичних дисциплін були враховані вимоги освітньої характеристики фахівця освітнього рівня “бакалавр” за спеціальністю 081 Право, зміст затверджених робочих планів і програм дисциплін спеціальності.

У пакет програми комплексного екзамену з фундаментальних юридичних дисциплін входять:

- пояснювальна записка,
- зміст комплексного екзамену з фундаментальних юридичних дисциплін (програми курсів “Теорія держави і права”, “Конституційне право”, “Адміністративне право”),
- орієнтовні питання з права,
- критерії оцінювання знань,
- рекомендована література.

Комплексний екзамен проводиться у письмовій формі у вигляді комп’ютерного тесту у системі MOODLE. Передбачає виконання п’ятдесяти тестових завдань без використання додаткових джерел інформації та розв’язання задачі. Можливість надати відповідь активізується під час проведення екзамену – за розкладом.

Теорія держави та права

Теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна

Система наукового знання. Предмет дослідження групи суспільних наук. Правознавство як сукупність знань про процеси і закономірності права, правової свідомості, юридичні відносини. Характерні риси правознавства. Сучасний комплекс юридичних наук: загальнотеоретичні і історичні науки, галузеві юридичні науки, науки, які вивчають міжнародне право, комплексні юридичні науки.

Коло проблем, які досліджує теорія держави і права. Визначення предмета і об’єкта теорії держави і права. Методи вивчення загальних законів виникнення, становлення і розвитку державно – правових явищ (групи загальних, спеціальних і приватних методів). Основні напрямки впливу ТДП на явища, які вона вивчає - функції ТДП (онтологічна, методологічна, ідеологічна, евристична, практично – прикладна, комунікативна, навчальна і прогностична). Теорія держави і права і соціальна практика. Значення ТДП для вивчення студентами юридичних факультетів.

Основні правові доктрини сучасності

Соціологічна юриспруденція (Е.Ерліх, Р.Паунд, К. Левеллін) – 19-20 ст.ст. право корениться не в законах, а в самому суспільстві і може існувати поза буквою закону. Джерело права слід шукати в поведінці людей, які реалізують право. Характерні ознаки: функціональний підхід, найбільш суттєвий елемент – правовідносини, “нерівнозначність” права і закону. Загально-соціальна сутність права і визначення права.

Нормативізм (Г.Кельзен) – кінець 19 ст. Юридична наука повинна займатися формою права, а не його змістом. Обмеженість на вивченні норм права, його структурі, елементах. Виключення ідеологічних і ціннісних аспектів права, моральних і політичних оцінок. Загально-соціальна сутність права і визначення права.

Теорія природного права (Г.Гроцій, Д.Локк, Т.Гоббс, Ж.-Ж.Руссо) – 17-18 ст. в період буржуазних революцій. Ідейно-ціннісний підхід. Право, яке приймається державою є похідним від природного права і є нормами лише тоді, коли вони не протирічать природному праву. Теорія “відродженого природного права”.

Сутність, поняття і цінність права та держави

Поняття і визначення права. Право як універсальний регулятор. Сутність права з т.з. природного права, в об’єктивному розумінні, в суб’єктивному розумінні, як сукупність всіх правових явищ. Відмінність терміну “право” від терміну “правова система”. Основні ознаки права та їх характеристика: нормативність, загальність, обов’язковість, формальна визначеність, процедурність, неперсоніфікованість, неодноразовість дій, санкціонованість з боку держави, забезпеченість примусом.

Суть терміну “держава” з історичної точки зору. Підходи до дослідження держави і її визначення: держава як універсальна організація суспільства (комунікативний підхід), як особлива організація політичної влади (організаційно-структурний підхід), як соціальний інститут (соціологічний підхід), з точки зору функцій держави, з юридичної точки зору (позитивізм). Основні ознаки права: територія, народ, суверенітет, публічна влада, законодавча система, податкова система, символи.

Співвідношення права і держави, держава як правове явище.

Право в системі соціальних норм. Право і мораль

Ненормативні суспільні відносини. Система нормативного регулювання. Соціальні норми і соціально-технічні норми. Соціальні норми: правові норми, моральні норми, корпоративні норми, звичаєві, політичні норми, звичай ділового обороту. Соціально-технічні норми: правила експлуатації технічних засобів, санітарно-гігієнічні, агрономічні норми. Загальне і особливе в соціальних нормах.

Класифікація соціальних норм: за способом встановлення і забезпечення, за змістом сфери відносин, що регулюються, за способом утворення, за способом закріплення і виразу.

Зміст права: право конкретизує загальний принцип свободи суспільного життя, виступає у вигляді пари “право-обов’язок”, юридична норма передбачає наявність суб’єкта колективного життя. Співвідношення права і закону, правовий закон. Закон як формулювання норми права чи як моральна категорія?

Норми моралі: спільні і відмінні риси права і моралі.

Походження держави і права

Характерні ознаки первісного суспільства. Первісне стадо. Правове значення роду. Союз племен. Потестарна влада: ознаки і механізм її реалізації. Поняття соціальної влади. Система влади. Ресурси влади (залякування, стереотипи, авторитет вождя, мононорми, звичаї).

Неолітична революція: великий розподіл праці, поява приватної власності на засоби виробництва і продукцію, поява майнової нерівності і станів. Шляхи інституціоналізації влади: військовий, аристократичний, плутократичний. Військова демократія, інститутами якої є військовий вождь, рада старійшин, народні збори. Публічна влада. Формування релігії. Шляхи виникнення держави: афінський, римський, германський.

Шляхи і форми виникнення держави у різних народів. Історичні, національні, географічні, релігійні та інші фактори, що обумовлюють виникнення держави. Східний шлях виникнення держави. Західний шлях виникнення держави. Особливості виникнення держави на території в Київській Русі.

Основні теорії виникнення держави: класова, договірна, теологічна, патріархальна, психологічна, органічна, теорія насильства.

Система соціального регулювання в додержаному суспільстві. Нормативні регулятори – мононорми. Ненормативні регулятори – стереотипи, цінності, авторитет, стимули, соціальні ролі, наказ, директива. Способи впливу на поведінку: примус і заохочення, спонукання.

Поняття мононорми. Норми – заборони і норми-очікування. Порядок вирішення спорів.

Шляхи виникнення права: санкціонування і правотворчість. Відмінні ознаки права від мононорм.

Функції держави

Функції – основні напрямки діяльності держави. Риси функцій держави: комплексний характер, відображення змісту конкретної держави, зв'язок з цілями і задачами держави. Межі втручання держави у приватне і суспільне життя.

Критерії класифікації функцій держави: за часом існування (постійні, тимчасові), за соціальною значимістю (ті, що виявляють інтереси певної частини суспільства, і та, що представляють інтереси всього суспільства), за сферою здійснення (політичні, ідеологічні, соціальні, економічні), за формами реалізації (правотворчі, правоохоронні, правозастосовчі), за територіальним масштабом (функції всієї держави і її суб'єктів), за сферами діяльності (внутрішні і зовнішні).

Форма держави

Поняття форми держави. Форма держави – взаємодія змісту держави і форми прояву цього змісту. Широке і вузьке розуміння форми держави. Ознаки форми держави: держава є системою, форма держави розкриває організацію державної влади, форма держави вказує на методи реалізації, відображає суттєві ознаки держави.

Поняття форми правління. Елементи форми правління. Види форми правління: класичні – монархія і республіка, і нетипові - дуалістична монархія, змішана республіка, монархічна республіка і республіканська монархія. Монархія: поняття і ознаки. Різновиди

монархії: абсолютна і обмежена (конституційна і дуалістична), їх ознаки. Республіка: поняття і ознаки. Різновиди республіки (президентська, парламентська, змішана)

Поняття і ознаки форми державного устрою. Особливості унітарних держав. Особливості федеративних держав. Визначення статусу автономії в унітарних і федеративних державах. Статус конфедеративних утворень. Україна – унітарна держава, особливості її конституційного статусу.

Поняття і ознаки державного режиму. Співвідношення понять державний режим і політичний режим. Особливості демократичного режиму. Особливості і види недемократичних режимів.

Механізм держави

Поняття влади. Владні відносини. Структура владних відносин. Суб'єкти і об'єкти влади. Зміст владного впливу. Джерело влади. Ознаки влади.

Вчення видатних мислителів про ідею розподілу влад в державі. Теорія Ш.Л.Монтеск'є про розподіл влад. Суть системи стримування і протизаг в сучасних державах. Реалізація теорії поділу влад в Україні.

Реалізація влади. Створення державного механізму як засобу реалізації державної влади. Поняття механізму держави. Структура механізму держави: державний апарат, державні установи і державні підприємства. Ознаки механізму держави: цілісна система державних органів, ієрархічна система органів, складається із державних службовців, які наділені владними повноваженнями і забезпечені необхідними засобами, організація механізму детермінована функціями держави.

Принципи організації і діяльності механізму держави. Загальні принципи (гуманізм, народовладдя, законність, конституціоналізм, розподіл влад, професіоналізм державних службовців, гласність). Приватні принципи (поєднання колегіальності з єдиноначаллям, позапартійність, незмінність). Бюрократія як основний принцип організації і функціонування державного апарату.

Поняття органу держави. Принципи організації і діяльності державного органу: оптимальна структура державного органу, ефективність, професіоналізм, дотримання стандартів членами парламентів, повна їх політична лояльність). Поняття і ознаки органів держави. Поняття посадової особи. Повноваження і компетенція: співвідношення понять. Принцип розподілу влад.

Види органів держави. Класифікація державних органів: за характером задач, що виконуються (законодавчі, виконавчі, судові), за способом організації (прості і складні), за територією дії (республіканські і місцеві), за характером повноважень (загальної компетенції і спеціальної компетенції), за порядком здійснення компетенції (колегіальні і єдиноначальні). Законодавчі органи влади. Виконавчі органи влади. Судова влада. Органи контрольної влади. Глава держави.

Держава, право і громадянське суспільство

Співвідношення суспільства і держави. Неполітичні інститути (сім'я, виховання і недержавна освіта, власність і підприємництво, громадські об'єднання, недержавні засоби масової інформації, церков) – сфера громадянського суспільства. Політичні інститути –

сфера держави. Моделі співвідношення громадянського суспільства і держави: лібералізм, етатизм.

Поняття і структура громадянського суспільства. Ознаки громадянського суспільства: базою є свобода економічної діяльності, забезпечує соціальний захист громадян, пріоритет прав людини, діє на принципах самоврегулювання і самоуправління, є відкритим. Засоби реалізації діяльності громадянського суспільства: переконання, правові і моральні норми, традиції, звичаї, мистецтво). Основи громадянського суспільства. Конституціоналізм як режим взаємовідносин держави і громадянського суспільства.

Правова держава

Досконале громадянське суспільство – основа створення правової держави. Ознаки правової держави: розмежування функцій держави і суспільства; розподіл влад; наявність розвинутого громадянського суспільства; створення системи стримування і протидії; верховенство і пряма дія конституції; встановлення в законі суверенності влади; виборність законодавчих органів, їх легітимність; відповідність внутрішнього законодавства міжнародним принципам; правова захищеність всіх суб'єктів.

Теорія правової держави І.Канта.

Норма права

Поняття і ознаки норми права. Структурні елементи норми права: диспозиція, гіпотеза, санкція. Особливості викладення структурних елементів. Структура норм права різних галузей права.

Види норм права. За соціальним призначенням норм права: типові (за функціями – охоронні і регулятивні; за характером правил поведінки, що встановлюються; - уповноважуючі та зобов'язуючі; за характером обов'язковості приписів – імперативні, диспозитивні, рекомендаційні) і нетипові загально-закріплюючі, декларативні, дефінітивні, оперативні, колізійні). За характером суспільних відносин: матеріальні і процесуальні. За обсягом суспільних відносин: загальні і спеціальні. За способом закріплення: норми законів, норми, що вироблені практикою, доктринальні, органів виконавчої влади. За сферою діяльності: в часі, в просторі, по колу осіб. За ступенем юридичної регламентації поведінки: абсолютні, відносно визначені, альтернативні.

Правотворчість і законодавство

Поняття правотворчості і її принципи (законність, гласність, демократизм, професіоналізм, планування, суворі диференціація правотворчих повноважень, науковий характер і зв'язок з юридичною практикою, професіоналізм, технічна досконалість). Правотворчість і формування права. Соціальні чинники формування права. Суб'єкти правотворчості.

Види правотворчої діяльності в Україні (прийняття нормами держави, шляхом референдуму, укладення угод, що містять норми права).

Основні стадії правотворчого процесу (підготовка, розгляд, затвердження, оголошення). Демократичні підстави підготовки і прийняття нормативних актів. Опублікування нормативних актів і інші форми їх офіційного оголошення.

Поняття і основні принципи законодавчої техніки (правотворча, правозастосовча, інтерпретаційна техніка). Правила побудови актів. Структура нормативного акту. Способи викладення нормативних приписів. Мова і термінологія законодавства. Техніка скасування нормативних актів, внесення до них змін і доповнень.

Розвиток законодавства України на сучасному етапі.

Поняття системи законодавства. Порівняння системи права і системи законодавства. Структура системи законодавства: горизонтальна, вертикальна, унітарна.

Форми (джерела) права

Поняття форми права. Поняття джерела права. Співвідношення понять. Історичний підхід до розуміння джерел права в римському праві, мусульманському праві, англосаксонській правовій сім'ї.

Основні зовнішні форми права: правовий звичай, правовий прецедент, нормативний акт, нормативний договір, міжнародний договір. Форми (джерела) права України.

Поняття і ознаки нормативно-правового акту. Нормативно-правовий акт: переваги перед іншими джерелами права, особливості. Закони і підзаконні акти. Межі дії нормативних актів по колу осіб. Поняття імунітету в праві.

Межі дії нормативних актів в просторі. Особливості дії нормативних актів різних галузей права в просторі. Поняття екстериторіальної дії нормативного акту.

Поняття і ознаки закону. Закон як нормативний акт вищої юридичної сили, види законів (конституція, конституційні, органічні, звичайні), особливості прийняття. Класифікація законів: за юридичною силою, за сферою дії, за суб'єктами правотворчості, за терміном дії, за галузевою приналежністю, за зовнішньою формою, щодо кола осіб.

Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного законодавства.

Межі дії нормативних актів в часі. Момент вступу нормативного акту в силу. Момент припинення дії нормативного акту. Поняття зворотної сили закону. Зворотна сила нормативних актів різних галузей права.

Поняття і ознаки підзаконних актів. Система підзаконних актів (укази, розпорядження, постанови, інструкції, накази, рішення). Органи, які в межах своєї компетенції приймають різні види підзаконних актів. Система підзаконних актів в Україні.

Правові системи сучасності

Правова система і правова сім'я: співвідношення понять. Поняття правової системи у вузькому і в широкому розумінні, їх класифікація. Фактори, які обумовлюють особливості різних правових систем. Елементи правової системи:

явища світоглядного характеру, право і законодавство, правові відносини, юридична практика, юридична техніка.

Романо-германська (континентальна) правова сім'я: історія створення, основні риси. Правові системи Франції, Німеччини, скандинавських країн. Латиноамериканське право. Правові системи Японії, Китаю.

Англосаксонська правова сім'я: характерні риси і особливості. Правові системи Великої Британії і США.

Мусульманська правова сім'я: історичні витоки, основні риси. Мусульманське право в сучасному світі.

Система права і систематизація законодавства

Поняття внутрішньої структури права. Елементи системи права. Система права як цілісне утворення. Зв'язки елементів системи права. Поняття правового інституту, його ознаки, особливості формування. Роль і значення норм права: регулятивна, державне веління. Поняття і ознаки правових норм: неперсоніфікованість, гарантованість можливістю державного примусу, формальна визначеність, загальнообов'язковість, представницько-зобов'язальний характер, багаторазовість дій.

Юридичні критерії відокремлення конкретної групи норм в правовий інститут. Змішані інститути. Поняття галузі права, її структура. Інститут права в системі галузі права. Підгалузеві комплекси.

Взаємозв'язок галузей права: відображення в законодавстві. Система галузей права юридичних наук і навчальних дисциплін.

Критерії виділення галузей права: предмет і метод правового регулювання (імперативний і диспозитивний). Елементи методу правового регулювання.

Матеріальна і процесуальне право: поняття, об'єкт, співвідношення. Міжнародне право (публічне і приватне) і внутрішньодержавне: поняття, співіснування.

Поняття і значення систематизації. Види систематизації. Поняття і особливості кодифікації. Види кодифікації (загальна, комплексна, галузева, спеціальна). Основні кодифікаційні акти.

Поняття інкорпорації. Види інкорпорації (офіційна і неофіційна; хронологічна і предметна; повна і часткова). Основні інкорпоративні документи. Відмінність від кодифікації.

Поняття і значення консолідації. Органи, які проводять консолідацію. Облік актів. Технічні засоби систематизації: нормативний спосіб, системний спосіб, юридичні конструкції.

Реалізація права

Поняття реалізації права і її форми (додержання, виконання, використання і застосування). Застосування правових норм як найважливіша форма їх реалізації. Види застосування правових норм. Стадії процесу застосування. Колізії правових норм і шляхи їх подолання. Основні вимоги до застосування норм права. Правозастосовчі акти: поняття, структура і види. Вимоги, які висуваються до

оформлення актів застосування права. Індивідуальний акт і нормативний акт: схожі і відмінні риси.

Прогаляни в праві і шляхи їх подолання. Аналогія в праві і аналогія закону.

Поняття тлумачення норм права і значення для зміцнення законності, підвищення рівня правосвідомості. Види тлумачення норм права. Способи (прийоми) усвідомлення правових норм і їх класифікація. Результати тлумачення (тлумачення норм за обсягом). Випадки допущення розширеного і звуженого тлумачення. Роз'яснення норм права: поняття і види. Офіційне і неофіційне тлумачення. Інтерпретаційні акти.

Правові відносини: поняття, ознаки, структурні елементи, види

Поняття правовідносин, ознаки (загальні і спеціальні). Їх основні види (за кількістю суб'єктів, за дією в часі, за галузевою ознакою, за характером дії, за метою правового регулювання). Правовідносини як вид ідеологічних відносин. Норми права і правовідносини. Об'єкти правовідносин: матеріальні блага, нематеріальні блага, дії, результати творчої діяльності. Зміст правовідносин: суб'єктивне право і юридичний обов'язок.

Юридичні факти як підстава виникнення, зміни і припинення правовідносин. Класифікація юридичних фактів (за вольовим критерієм, за правовими наслідками, за ступенем визначеності суб'єктів, за характером дії, за юридичною природою). Фактичний склад.

Критерії, за якими правовідносини поділяються на види. Види правовідносин за функціональною спрямованістю, за галузями права, за кількістю суб'єктів, за розподілом прав і обов'язків, за характером дій зобов'язаної особи, за волевиявленням сторін.

Поняття правосуб'єктності. Поняття і способи обмеження правоздатності. Поняття і види дієздатності. Поняття деліктоздатності. Моменти виникнення і припинення кожного структурного елементу.

Категорії суб'єктів правовідносин. Правовий статус. Громадяни, державні органи, об'єднання громадян, юридичні особи як суб'єкти правовідносин. Держава як суб'єкт права.

Правова поведінка і юридична відповідальність

Поняття правової поведінки. Види правової поведінки: за кількістю суб'єктів, за характером діяльності, за вимогами правових норм. Правова поведінка і правомірна поведінка. Правомірна поведінка: поняття, соціальна природа. Ознаки правомірної поведінки: об'єктивна можливість і необхідність поведінки, бажаність і допустимість, відповідальність інтересам громадянського суспільства, гарантованість і охорона державою, відповідність до норм права. Мотиви правомірної поведінки. Види правомірної поведінки. Поняття і ознаки правопорушення. Склад правопорушення.

Види правопорушень. Злочин і проступок. Проблема причин злочинності і інших правопорушень. Правопорушення як дестабілізуючий фактор суспільного життя. Шляхи і засоби ліквідації злочинності

Поняття, ознаки юридичної відповідальності. Значення юридичної відповідальності для забезпечення законності, охорони прав громадян. Види юридичної відповідальності. Принципи юридичної відповідальності (законність, справедливість, гуманізм, індивідуальність, невідворотність, фізичні діяння, винне діяння, доцільність, своєчасність). Підстави звільнення від юридичної відповідальності (давність притягнення до відповідальності, втрата суспільної небезпеки діяння, амністія чи помилування, притягнення винного до неюридичної відповідальності).

Законність і правопорядок

Поняття законності, її роль в житті суспільства. Законність і демократія. Основні принципи законності (верховенство закону, єдність, невідворотність покарання за вчинене правопорушення, реальність, доцільність, зв'язок з справедливістю, зв'язок з культурністю). Законність як принцип організації і діяльності державного апарату. Законність і доцільність. Місцеві умови, відомчі інтереси і законність. Поняття і система гарантій законності (загально-соціальні – політичні, економічні, ідеологічні, моральні- і спеціально-юридичні). Юридичні гарантії: прокурорський нагляд, законність, судовий контроль, удосконалення законодавства, конституційний контроль, високий рівень розвитку, Президент.

Державна дисципліна: поняття, види (державна, партійних і громадських організацій, виробнича, трудова, військова, навчальна, екологічна).

Поняття правопорядку. Елементи правопорядку: нормативно-юридична підстава, зміст (правомірна поведінка, законність), правова структура суспільства (учасники, їх права і обов'язки, компетенція і повноваження, правовий статус). Принципи правопорядку: конституційності, державної гарантованості. Стійкості, організованості, формальної визначеності, системності. Суспільний порядок і правопорядок. Співвідношення законності і правопорядку. Правопорядок і демократія.

Конституційне право України

Конституційне право України – провідна галузь національного права України. Конституція України та її розвиток

Поняття, предмет та метод конституційного права. Джерела конституційного права. Конституційно-правові норми та їх особливості. Поняття та основні властивості Конституції як Основного закону держави. Конституційний процес в Україні.

Загальні засади конституційного ладу в Україні

Поняття, суть і ознаки конституційного ладу України. Принципи конституційного ладу в Україні. Державний лад України: поняття, принципи. Конституційні основи суспільного ладу України.

Основи правового статусу людини і громадянина. Громадянство в Україні і статус іноземців, біженців та осіб без громадянства

Поняття конституційно-правового статусу людини і громадянина. Система конституційних прав і свобод людини і громадянина. Конституційні обов'язки. Громадянство України: поняття та ознаки. Конституційно-правовий статус іноземців, біженців та осіб без громадянства.

Форми безпосередньої демократії

Поняття та основні форми безпосередньої демократії. Поняття виборів та їх соціальна функція. Виборче право. Виборча система України. Виборчий процес і його стадії. Поняття, соціальна функція та види референдумів.

Конституційно-правовий статус Президента України

Загальна характеристика інституту президентства. Становлення інституту Президента в Україні. Порядок обрання Президента України. Функції та повноваження Президента України. Поняття імпідменту та його застосування в Україні.

Конституційно-правовий статус Верховної Ради України

Загальна теорія парламентаризму. Верховна Рада України - єдиний орган законодавчої влади в Україні. Функції та повноваження Верховної Ради України. Статус народного депутата. Депутатський імунітет та індемнітет. Законодавчий процес та інші парламентські процедури.

Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади

Поняття виконавчої влади та система її органів. Кабінет Міністрів України – вищий орган в системі виконавчої влади. Міністерства та інші органи центральної виконавчої влади. Місцеві державні адміністрації.

Конституційні засади судової влади в Україні. Конституційний Суд України

Судова влада в Україні. Конституційні принципи та засади правосуддя. Система судових органів. Конституційний Суд України: порядок формування та компетенція. Конституційний статус суддів та судочинство в Україні. Вища рада юстиції: склад та компетенція.

Територіальний устрій України

Поняття територіального устрою держави. Система адміністративно-територіального устрою України. Територіальна автономія. Конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим.

Конституційні засади місцевого самоврядування

Поняття та ознаки місцевого самоврядування. Система, органи та посадові особи місцевого самоврядування. Повноваження органів та посадових осіб

місцевого самоврядування. Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування

Адміністративне право

Види адміністративно-правових норм

Поняття та особливості адміністративно-правових норм. Класифікація адміністративно-правових норм за формою виразу, з точки зору становища учасників правовідносин, за змістом, за порядком дії у просторі, часі та за колом осіб, залежно від порядку реалізації прав та обов'язків учасників адміністративно-правових відносин. Джерела адміністративного права. Систематизація адміністративного права (кодифікація та інкорпорація). Поняття та основні риси адміністративно-правових відносин. Передумови вступу суб'єктів адміністративного права у конкретні адміністративно-правові відносини. Види адміністративно-правових відносин.

Особливості актів публічного управління

Нормативні акти управління як форма публічного управління. Вимоги до актів управління. Адміністративна нормотворчість, її суб'єкти. Процедури підготовки і прийняття правових актів управління.

Класифікація актів публічного управління. Дія актів публічного управління. Індивідуальні (ненормативні, адміністративні) акти управління.

Особливості адміністративно-правового статусу державних службовців

Поняття державної служби. Державні службовці як суб'єкти адміністративного права. Права та обов'язки державних службовців. Посада і посадова особа. Співвідношення понять “посадова особа” і “службова особа”.

Класифікація державних службовців. Проходження служби в державних органах. Відповідальність та соціальний захист державних службовців.

Контроль та нагляд в публічному управлінні

Контроль як функція держави.

Поняття режиму законності і дисципліни в публічному управлінні. Способи забезпечення законності і дисципліни в публічному управлінні: загальна характеристика.

Зміст понять “контроль”, “нагляд”, “аудит”, “моніторинг”, їх співвідношення. Види контролю у публічному управлінні.

Контрольні функції комітетів парламенту. Тимчасові спеціальні комісії та тимчасові слідчі комісії.

Особливості правового статусу спеціальних контрольних органів.

Судовий контроль. Громадський контроль

Специфіка судового контролю. Види судового контролю. Об'єкти судового контролю. Контроль з боку Конституційного суду, судів загальної компетенції та господарських судів. Адміністративні суди.

Громадський контроль. Контрольні повноваження представників громадських формувань.

Поняття та принципи адміністративної відповідальності. Підстави адміністративної відповідальності

Юридична природа адміністративної відповідальності. Поняття і основні ознаки адміністративної відповідальності. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. Дисциплінарна відповідальність.

Особливості адміністративної відповідальності спеціальних суб'єктів.

Законодавство про адміністративні правопорушення

Законодавчі основи адміністративної відповідальності. Завдання законодавства про адміністративні правопорушення. Характеристика законодавства про адміністративні правопорушення.

Адміністративна деліктність

Адміністративне правопорушення, його юридичний склад. Ознаки адміністративного правопорушення: суспільна шкідливість, протиправність, вина та адміністративна караність.

Адміністративні стягнення та загальні правила їх накладання

Адміністративні стягнення. Класифікація адміністративних стягнень.

Види адміністративних стягнень за Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Попередження. Штраф. Оплатне вилучення та конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення. Громадські роботи. Позбавлення спеціального права. Виправні роботи. Адміністративний арешт. Видворення за межі України.

Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх.

Загальні правила накладення стягнення за адміністративне правопорушення. Обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність за адміністративні правопорушення.

Накладення адміністративних стягнень при вчиненні кількох адміністративних правопорушень.

Строки накладення адміністративних стягнень.

Адміністративна відповідальність за деякі види правопорушень

Загальна характеристика адміністративних правопорушень, що посягають на права та свободи громадян.

Загальна характеристика адміністративних правопорушень, що посягають на власність.

Загальна характеристика адміністративних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Загальна характеристика адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та безпеку.

ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ З ПРАВА

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

1. Проаналізуйте поняття держави та її ознаки.
2. Охарактеризуйте форму державного устрою та її різновиди.
3. Охарактеризуйте механізм держави і його структуру. Державний апарат та його ознаки.
4. Охарактеризуйте поняття та ознаки права.
5. Визначте поняття та ознаки, функції права.
6. Охарактеризуйте правову державу та її ознаки.
7. Охарактеризуйте форми державного устрою.
8. Охарактеризуйте суверенітет держави, його співвідношення із суверенітетом народу і суверенітетом нації.
9. Проаналізуйте суверенітет держави та народу.
10. Охарактеризуйте соціальну державу та її ознаки.
11. Проаналізуйте об'єктивне та суб'єктивне право.
12. Визначте поняття та ознаки норми права.
13. Визначте структуру норми права.
14. Охарактеризуйте норми права і норми моралі: їх зв'язок і взаємодія.
15. Проаналізуйте співвідношення соціальної норми із нормою права.
16. Визначте співвідношення понять джерело та форма права.
17. Проаналізуйте тлумачення норм права: поняття та його відмінність від з'ясування та роз'яснення права.
18. Охарактеризуйте поняття та способи тлумачення норм права.
19. Охарактеризуйте дію нормативно-правового акту в часі, в просторі і за колом осіб.
20. Визначте співвідношення громадянського суспільства і держави.
21. Визначте матеріальне та процесуальне право.
22. Охарактеризуйте публічне і приватне право.
23. Визначте поняття та ознаки юридичної відповідальності.
24. Надайте форму державного устрою та його різновиди.
25. Охарактеризуйте механізм держави і його структуру. Державний апарат та його ознаки.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

1. Охарактеризуйте Конституцію України: поняття, функції, юридичні властивості, принципи, порядок внесення змін.
2. Визначте законодавство, регулююче державну символіку України та його загальний характер.
3. Надайте загальну характеристику інституту громадянства України.

4. Визначте конституційний статус іноземців, осіб без громадянства та біженців в Україні.
5. Проаналізуйте систему конституційних прав людини і громадянина в Україні.
6. Визначте поняття і види об'єднань громадян, їх місце в конституційних правовідносинах.
7. Визначте право на страйк та порядок його проведення за законодавством України.
8. Визначте правовий статус профспілок в Україні: поняття, функції, законодавство про профспілки.
9. Надайте загальну характеристику виборчої системи України.
10. Надайте конституційну характеристику референдуму: поняття, види, предмет та порядок проведення.
11. Охарактеризуйте поняття, види, предмет та порядок проведення референдуму.
12. Охарактеризуйте принцип поділу влади. Механізм стримувань і противаг.
13. Проаналізуйте принцип поділу влади.
14. Визначте органи державної влади.
15. Охарактеризуйте класифікацію органів державної влади.
16. Визначте конституційний статус Верховної Ради України: порядок формування, структуру, повноваження.
17. Визначте конституційний статус Президента України.
18. Визначте конституційну систему судоустрою та дайте характеристику статусу суддів в Україні.
19. Охарактеризуйте правовий статус Кабінету Міністрів України.
20. Охарактеризуйте реформування центральних органів виконавчої влади.
21. Проаналізуйте конституційне регулювання місцевого самоврядування в Україні.
22. Охарактеризуйте правові засади функціонування місцевого самоврядування.
23. Визначте поняття та правові засади функціонування місцевого самоврядування і органів самоорганізації населення.
24. Проаналізуйте повноваження місцевих державних адміністрацій.
25. Визначте адміністративно-територіальний устрій України і його конституційно-правове регулювання.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

1. Охарактеризуйте предмет адміністративного права.
2. Проаналізуйте поняття і предмет адміністративного права.
3. Охарактеризуйте поняття та види суб'єктів адміністративного права.
4. Дайте характеристику іноземцям як суб'єктам адміністративного права.
5. Охарактеризуйте поняття «джерела адміністративного права», їх види та класифікацію.
6. Охарактеризуйте адміністративні правовідносини.
7. Охарактеризуйте склад адміністративно-правових відносин. Адміністративна право- і дієздатність.

8. Проаналізуйте адміністративні правопорушення.
9. Охарактеризуйте адміністративну відповідальність.
10. Охарактеризуйте адміністративно-правовий статус міністерств.
11. Охарактеризуйте адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування.
12. Охарактеризуйте адміністративно-правовий статус місцевих органів виконавчої влади.
13. Охарактеризуйте адміністративно-правовий статус Урядових комітетів.
14. Охарактеризуйте адміністративно-правовий статус державних інспекцій.
15. Визначте поняття та структуру форми державного правління.
16. Визначте методи і форми публічного управління.
17. Проаналізуйте мету і завдання перебудови державного управління за Концепцією адміністративної реформи.
18. Прокоментуйте міжгалузеве (функціональне) управління.
19. Визначте поняття «адміністративний договір» і порядок його укладання.
20. Дайте характеристику адміністративно-процесуального права.
21. Охарактеризуйте адміністративно-процесуального право.
22. Визначте адміністративно-правове регулювання у сфері економіки.
23. Охарактеризуйте управління адміністративно-політичною сферою.
24. Охарактеризуйте адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності.
25. Охарактеризуйте управління соціально-культурною сферою.

ОРІЄНТОВНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

- 1) Теорія держави і права, будучи юридичною наукою, вивчає:
 - a. державу і право як суспільні явища;
 - b. природничі та суспільні явища;
 - c. дійсність і соціальні явища;
 - d. правову дійсність та соціальні явища.
- 2) За допомогою яких методів здійснюється державна влада?
 - a. переконання, заохочення, стимулювання, контроль;
 - b. переконання, примус, рекомендація, контроль;
 - c. примус, переконання, заохочення, рекомендація;
 - d. контроль, нагляд, примус, переконання.
- 3) Вкажіть, яке джерело права є домінуючим на сучасному етапі розвитку національної правової системи України:
 - a. правовий звичай;
 - b. судовий прецедент;
 - c. нормативно-правовий договір;
 - d. правова доктрина;
 - e. нормативно-правовий акт.
- 4) Повноваження народного депутата починаються:

а. після складення ним присяги на вірність парламенту перед Верховною Радою України з моменту скріплення присяги особистим підписом під її текстом;

б. після складення ним присяги на вірність Україні перед Верховною Радою України з моменту скріплення присяги особистим підписом під її текстом;

с. після складення ним присяги на вірність Україні перед Урядом України з моменту скріплення присяги особистим підписом під її текстом.

5) Відновлення в громадянстві може відбуватися двома шляхами:

а. за допомогою реінтеграції або репатріації;

б. за допомогою реінтеграції та репатріації.

6) Якими шляхами можуть бути реалізовані адміністративно-правові норми?

а. виконання, порушення, використання, застосування;

б. виконання, дотримання, порушення, тлумачення;

с. виконання, дотримання, заборони, застосування;

д. виконання, дотримання, використання, застосування.

7) Яка із наведених ознак НЕ є характерною для адміністративних правовідносин?

а. як правило, виникають за згодою сторін;

б. як правило, відносини будуються за принципом «влада-підпорядкування»;

с. у випадку порушення правових норм відповідальність настає перед державою, а не іншою стороною;

д. обов'язковою стороною є державний орган, його посадова особа або інший суб'єкт владних повноважень.

8) Якими особливостями характеризуються відносини, що становлять предмет адміністративного права?

а. їх учасником завжди є орган виконавчої влади;

б. їх учасниками є фізичні особи;

с. вони виникають у сфері публічного управління;

д. їх учасниками є лише юридичні особи.

Практичні завдання.

1) 17-річний Сергієнко О.О. керував мотоциклом у стані сп'яніння. Розглянувши його справу, начальник місцевого відділу поліції застосував стосовно нього адміністративний штраф у розмірі п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дайте юридичну характеристику адміністративного правопорушення, вчиненого С. Вкажіть, чи правильно притягнутий неповнолітній до адміністративної відповідальності.

2) Коли Настя досягла 10-річного віку, то звернулась до батьків з проханням посприяти їй у зміні її імені на Віоліну, оскільки їй таке ім'я більш імпонувало. Батьки категорично відмовились. Бабця Насті звернулась до органу опіки та піклування з проханням допомогти змінити ім'я онуці. Дайте правову оцінку ситуації.

3) У приміському електропоїзді четверо чоловіків грали в карти на гроші, при цьому гучно кричали, іноді висловлювались нецензурною лайкою. Патруль поліції, що проходив через вагон, зажадав припинити азартну гру, але громадяни не підкорилися на їх вимоги, обґрунтовуючи свою поведінку тим, що нікому не заважають. Тоді старший патруля вилучив у громадян карти і склав протокол про злісну непокору співробітникам поліції. Дайте юридичну оцінку ситуації, яка склалась. Чи законні дії працівника поліції?

4) Стропальник Віктор причепив до троса, який був приєднаний до крана, вантаж, який у 1,5 рази перевищував гранично допустиму норму. Він зробив це з метою прискорення виконання будівельних робіт. Трос не витримав вантажу і обірвався. Було тяжко травмовано іншого працівника. Дайте юридичний аналіз ситуації.

5) Гр-н Купцов А.А. продавав в'язані спортивні шапки біля магазину «Спорттовари». У відповідь на вимогу співробітника поліції пред'явити паспорт для складання протоколу про правопорушення, він повідомив, що паспорт залишив удома. Ніяких документів, що засвідчують особу, у нього не виявилось. Під час розмови з працівником поліції Купцов А.А. зробив спробу втекти з місця порушення, але був наздоженутий і діставши льон в чергову частину органу поліції, де тримався до встановлення особи та складання протоколу про правопорушення.

Які правопорушення скоїв Купцов? Які заходи адміністративно-правового примусу, відповідно до існуючої класифікації, застосовані до Купцова? Чи правомірні дії співробітників поліції?

6) Неповнолітній Назаров Г.О., 15 років, учень СШ № 52 м. Києва вживав алкогольні напої у групі дорослих чоловіків і був затриманий в громадському місці у п'яному вигляді за те, що ображав людську гідність.

Чи вбачається в діях Назарова Г. О. склад адміністративного правопорушення?

Чи є в діях Назарова Г. О. обставини, які пом'якшують відповідальність за вчинення адміністративного правопорушення?

7) Співробітник поліції Павленко Б.Д. і його жінка під час відпочинку в лісовій зоні передмістя Києва порушили правила пожежної безпеки, за що директор ліспромхозу прийняв рішення про накладення на нього адміністративного стягнення – штрафу в розмірі 1,5 мінімальних неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – та повідомив про подію начальника районного відділу поліції, в якому працює Павленко Б.Д.

Проаналізуйте ситуацію та оцініть правильність дій директора ліспромхозу.

Охарактеризуйте особливості адміністративної відповідальності військовослужбовців та працівників ОВС за вчинення адміністративного правопорушення.

8) Після розлучення співака О. та актриси П. остання вирішила написати і опублікувати книгу автобіографічного змісту, в якій висвітлювалися б окремі, найбільш яскраві моменти з життя актриси. Дізнавшись про це, О. заявив своїй колишній дружині та неодноразово у засобах масової інформації, що він проти згадування у книзі будь-яких фактів, пов'язаних із їх колишнім подружнім життям.

Натомість актриса запевнила, що жодного неправдивого слова у книзі не буде і підтвердила свій намір опублікувати книгу. Зробіть правовий аналіз ситуації та окресліть можливі варіанти її подальшого розвитку.

9) Наряд поліції затримав неповнолітнього Комарова В.С. на майдані ім. А.С. Пушкіна у м. Запоріжжі, коли він палив цигарки-самокрутки із сіро-зеленою речовиною, що за висновком ЕКВ УВС виявилася марихуаною. Крім того, під час особистого огляду у черговій частині Жовтневого райвідділу поліції в його кишені було знайдено ще одну цигарку із зазначеною речовиною. Дайте юридичний аналіз ситуації.

10) Співробітником поліції був зупинений водій Антонов В.В.: у нього були запалені очі і невпевнений рух. Співробітник поліції запропонував В.В. Антонову проїхати до медичного закладу для проходження медичного огляду. Антонов В.В. заявив, що виглядає так, тому що працював дві зміни поспіль і дуже втомився. Проте, готовий пройти огляд на місці зупинки транспортного засобу. Від поїздки до медичного закладу відмовився, так як поспішає до хворої дружини і маленької дитини. Співробітник поліції відсторонив Антонова від керування транспортним засобом, направив автомобіль на стоянку, що охороняється, склав протокол по ст. 130 КУпАП і відпустив Антонова додому. Дайте юридичний аналіз ситуації.

11) Районна адміністративна комісія розглянула справу про дрібне хуліганство, скоєне військовослужбовцем Костровим А.А., і винесла постанову про його арешт на 15 діб з використанням на фізичних роботах з благоустрою села. Чи законно постанову адміністративної комісії?

12) На гр-на Михайлова, який повертався із ігрового клубу додому, накинувся собака бійцівської породи. Намагаючись уникнути вкрай небезпечних укусів собаки, Михайлов убив собаку бейсбольною битою, що мав при собі. Дайте юридичний аналіз ситуації.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Кількість балів (max – 100)	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Критерії
90 – 100	“Відмінно”	A	Виставляється за глибокі знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах; вміння аналізувати явища, які вивчаються, у їхньому взаємозв’язку і розвитку, чітко і лаконічно; логічно і послідовно відповідати на поставлені запитання; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв’язання практичних задач.
82 – 89	“Дуже добре”	B	Виставляється за ґрунтовні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені запитання; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв’язування практичних задач.
75 – 81	“Добре”	C	Виставляється за міцні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені запитання, які, однак, містять певні (несуттєві) неточності; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв’язання практичних задач.
69 – 74	“Задовільно”	D	Виставляється за посередні знання навчального матеріалу, мало аргументовані відповіді, слабе застосування теоретичних положень при розв’язанні практичних задач.

60 – 68	“Достатньо”	Е	Виставляється за слабкі знання навчального матеріалу, неточні або мало аргументовані відповіді, з порушенням послідовності його викладання, за слабе застосування теоретичних положень при розв’язанні практичних задач.
1 – 59	“Незадовільно”	FX	Виставляється за незнання значної частини навчального матеріалу, істотні помилки у відповідях на запитання, невміння орієнтуватися під час розв’язання практичних задач, незнання основних фундаментальних положень.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративне право України : підручник / І.Л. Бородін. К.: Алерта, 2019. - 548 с.
2. Адміністративно-процесуальне право України: Підручник / За ред. О.В. Кузьменко. – К.: Атіка, 2014. – 416 с.
3. Адміністративне судочинство: Підручник / За заг. ред. Т.О. Коломєць. – К.: Істина, 2015. – 256 с.
4. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018.- 446 с
5. Адміністративне право : навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти / [Ю.П. Битяк та ін.]-3-тє вид., допов. та перероб. - Харків : Право, 2018. – 183 с.
6. Афанасьєв К.К. Адміністративні послуги: Навчальний посібник / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренко, 2010. – 176 с.
7. Адміністративні процедури у сфері вищої освіти: теоретико-правове дослідження: монографія / Н. Л. Губерська. – Харків: Панов, 2015. – 507 с.
8. Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні: монографія / М.Н. Курко; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. – 324 с.
9. Годованець В.Ф., Головін А.С. Конституційне право України : навч. посіб. / В.Ф. Годованець, А.С. Головін. – К.: ДП: Персонал, 2014. – 384 с.
10. Задорожня Г.В. Конституційне право України: навч. посіб. / Г.В. Задорожня. – К.: НАУ-друк, 2009. – 128 с.
11. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред.: М. В. Цвік, О. В. Петришин, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. - Х. : Право, 2011. - 584 с.
12. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №30. – Ст.141
13. Конституційне право України. Академічний курс: підруч.: У 2 т. –Т. 2 / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2008. – 800 с.
14. Конституційне право України : підручник / [Алмаші І. М. та ін. ; уклад.: Коцкулич В. В., Джуган В. В.] ; Держ. ВНЗ "Ужгород. нац. ун-т", Юрид. ф-т, Каф. конституц. права та порівнял. правознавства. - 8-е вид., перероб. та допов. - Ужгород : Гельветика, 2018. - 409 с.
15. Конституційне правосуддя в Україні : навч.-метод. посіб. / проф. А.О. Селіванов ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків ; Київ : Логос, 2017. – 91 с.
16. Кузьменко О.В. Курс адміністративного процесу: Навчальний посібник / О.В. Кузьменко. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 208 с.
17. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. / Н. М. Крестовська , Л. Г. Матвєєва . - Київ: Юрінком Інтер, 2019. - 584 с.

18. Лук'янов Д.В. Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів / Д.В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський ; за заг. ред. О.В. Петришина. - Харків : Право, 2018. – 193 с.
19. Мельник Р.С. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навч. посіб. / Р. С. Мельник, С. О. Мосьондз ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ун-т сучас. знань. - 2-ге вид., перероб. і допов. - Київ : Юрінком Інтер : Буква Закону, 2018. - 343 с.
20. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях: навч. посіб. / Р. С. Мельник ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ : Юрінком Інтер, 2018. - 307 с.
21. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / за заг. ред. І.Х. Темкіжева (кер. авт.кол.). – 2-ге вид., перероб. допов. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 720 с.
22. Права дітей та підлітків: навч. посіб. / О.М.Байталюк, О.Б. Німко – К.: Видавничий дім «Плеяди», 2010. – 52 с.
23. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О.Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О.Д. Тихомирова. – К. : НАВС, Освіта України, 2017. – 320 с.
24. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – 2-е вид. перероб. і доп. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015 . – 468 с.
25. Теорія держави та права : навч. посіб. для підгот. до атестації здобувачів вищ. освіти / [Є. В. Білозьоров та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Гусарєва С. Д., д-ра юрид. наук, проф. Тихомирова О. Д. ; Нац. акад. внутр. справ, Каф. теорії держави та права. - Київ : Освіта України, 2017. - 113 с.